BUXORO ARXITEKTURA YODGORLIKLARIDAN ZAMONAVIY MAQSADLARDA FOYDALANISHNING ASOSIY TAMOYILLARI

Buxoro davlat texnika universiteti
"Qurilish muhandisligi" kafedrasi dosenti **I.Tojiyev**
M24-24QM magistranti **S.Hojiyeva**
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22923962

Annotatsiya: Mazkur maqolada Buxoro tarixiy me'moriy yodgorliklarini saqlash va ulardan zamonaviy maqsadlarda foydalanishning ilmiy-amaliy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda G'oziyon madrasasi misolida tarixiy obyektlarni mehmonxona funksiyasiga moslashtirishning arxitekturaviy, restavratsion va shaharsozlik jihatlari o'rganilgan. Shuningdek, tarixiy muhitni saqlash, turizm infratuzilmasini rivojlantirish hamda xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga tatbiq etish masalalari yoritilgan.

Аннотация: В статье анализируются научно-практические основы сохранения исторических архитектурных памятников Бухары и их использования в современных целях. На примере медресе Гозиён рассматриваются архитектурные, реставрационные и градостроительные аспекты адаптации исторических объектов под гостиничные функции. Также освещаются вопросы сохранения исторической среды, развития туристической инфраструктуры и применения международного опыта в местных условиях.

Annotation: This article analyzes the scientific and practical foundations of preserving the historical architectural monuments of Bukhara and using them for modern purposes. The study examines the architectural, restoration and urban planning aspects of adapting historical objects to hotel functions on the example of the G'oziyon madrasa. The issues of preserving the historical environment, developing tourism infrastructure and applying international experience to local conditions are also highlighted.

Kalit so'zlar: Buxoro, G'oziyon madrasasi, tarixiy me'moriy meros, adaptiv foydalanish, restavratsiya, mehmonxona, turizm infratuzilmasi, shaharsozlik, madaniy meros.

Ключевые слова: Бухара, медресе Гозиён, историко-архитектурное наследие, адаптивное использование, реставрация, гостиница, туристическая инфраструктура, градостроительство, культурное наследие.

Keywords: Bukhara, G'oziyon madrasa, historical architectural heritage, adaptive reuse, restoration, hotel, tourism infrastructure, urban planning, cultural heritage.

Kirish

Buxoro shahri Markaziy Osiyoning eng qadimiy tarixiy-madaniy markazlaridan biri hisoblanadi. Shaharning tarixiy markazi ko'plab me'moriy obidalar, madrasalar, masjidlar, maqbaralar va tarixiy turar-joy binolaridan tashkil topgan bo'lib, ular bugungi kunda ham o'zining tarixiy va badiiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ahamiyatini saqlab qolmoqda. Buxoro qadimdan Buyuk Ipak yo'lining muhim savdo va madaniyat markazi sifatida shakllangan bo'lib, uning shaharsozlik tizimi Sharq me'morchilik maktabining eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv va urbanizatsiya jarayonida tarixiy shaharlar va me'moriy yodgorliklarni saqlash hamda ulardan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, UNESCO Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan tarixiy markazlarda me'moriy muhitni saqlab qolgan holda zamonaviy funksiyalarni joylashtirish muhim ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Bu esa tarixiy binolarni zamonaviy turistik xizmat obyektlariga moslashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, tarixiy madrasalarni mehmonxona, guest house, madaniy markaz yoki turistik xizmat obyektlariga aylantirish iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda tarixiy merosni asrab-avaylash imkonini ham yaratadi.Tarixiy me'moriy merosni saqlashning zamonaviy konsepsiyalari Tarixiy me'moriy merosni saqlash masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xalqaro miqyosda keng rivojlandi. UNESCO va ICOMOS tashkilotlari tomonidan tarixiy obyektlarni konservatsiya qilish, restavratsiya qilish va adaptiv foydalanish bo'yicha qator xalqaro me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilgan.Tarixiy obyektlardan zamonaviy foydalanishning asosiy konsepsiyalaridan biri "adaptiv reuse" tamoyili hisoblanadi. Ushbu yondashuv tarixiy binoning asosiy me'moriy va badiiy xususiyatlarini saqlagan holda unga yangi funksional vazifa yuklashni nazarda tutadi. Bu jarayonda tarixiy muhitning yaxlitligini saqlash asosiy vazifa hisoblanadi.Tarixiy obyektlarni qayta funksional foydalanishda quyidagi tamoyillar muhim ahamiyatga ega:tarixiy autentiklikni saqlash;original konstruksiyalarni maksimal darajada asrash;yangi qo'shimchalarni tarixiy muhit bilan uyg'unlashtirish;zamonaviy muhandislik kommunikatsiyalarini yashirin integratsiya qilish;turistik va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash;ekologik va energiya samarador texnologiyalardan foydalanish.
Bugungi kunda ko'plab davlatlarda tarixiy binolar mehmonxona, muzey, galereya, restoran va turistik markaz sifatida muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda. Bu tajriba tarixiy merosni iqtisodiy hayotga qayta integratsiya qilishning samarali modeli sifatida qaraladi.Buxoro tarixiy markazining shaharsozlik xususiyatlari Buxoro shahrining tarixiy markazi Sharqona shaharsozlik an'analari asosida shakllangan murakkab urbanistik tizim hisoblanadi. Shahar tuzilmasida Ark qal'asi, Registon, masjidlar, madrasalar, savdo gumbazlari va mahalla tizimi o'zaro funksional bog'liqlikda rivojlangan. Buxoro shaharsozligining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:tor va egri ko'chalar tizimi;ichki hovlili turar-joylar;markaziy diniy-ma'rifiy majmualar;iqlimga mos rejalashtirish yechimlari;jamoat va savdo hududlarining markazlashuvi. Madrasalar Buxoro shaharsozlik tizimida nafaqat diniy ta'lim markazi, balki ijtimoiy va madaniy markaz sifatida ham faoliyat yuritgan. Ular shahar markazining kompozitsion shakllanishida muhim rol o'ynagan.Buxoro tarixiy markazida joylashgan yodgorliklar shahar landshaftining ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning kompozitsion joylashuvi shahar ko'rinishining yaxlitligini ta'minlagan. Ayniqsa, minoralar, peshtoqlar va gumbazlar shahar siluetini shakllantiruvchi asosiy elementlar sifatida namoyon bo'ladi.G'oziyon madrasasining tarixiy-me'moriy ahamiyati hozirgi davr uchun juda muhimdir.G'oziyon madrasasi Buxoro tarixiy markazidagi muhim me'moriy obyektlardan biri hisoblanadi. Madrasa an'anaviy Buxoro me'morchilik maktabining kompozitsion va fazoviy yechimlarini o'zida mujassam etgan. Inshootning asosiy me'moriy elementlari:monumental peshtoq;markaziy hovli; ikki qavatli hujralar;gumbazli o'tish qismlari;g'isht va koshin bezaklari.

Madrasa kompozitsiyasida simmetrik rejalashtirish tizimi ustunlik qiladi. Hovli markaziy kompozitsion yadro vazifasini bajaradi. Hujralar esa hovli perimetri bo'ylab joylashtirilgan.Tarixiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jihatdan madrasa diniy-ma'rifiy markaz sifatida faoliyat yuritgan. Bu yerda talabalar diniy va dunyoviy fanlarni o'rgangan. Madrasa Buxoroning ilmiy muhitida muhim o'rin tutgan.G'oziyon madrasasining arxitekturaviy qiyofasi Buxoro me'moriy maktabining klassik tamoyillarini aks ettiradi. Peshtoq kompozitsiyasi, g'isht terish texnikasi va bezak elementlari binoga o'ziga xos badiiy ifoda bag'ishlaydi. Binoda mahalliy qurilish materiallaridan foydalanilgan bo'lib, ular iqlim sharoitiga moslashgan.G'oziyon madrasasini mehmonxona funksiyasiga moslashtirish tamoyillari Tarixiy madrasani zamonaviy mehmonxona funksiyasiga moslashtirish murakkab arxitekturaviy jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda tarixiy muhitni saqlash va zamonaviy qulayliklarni ta'minlash o'rtasida muvozanatni saqlash zarur.

Moslashtirishning asosiy tamoyillari:

1. Tarixiy rejalashtirish tizimini saqlash.
2. Hujralarni minimal o'zgarish bilan mehmon xonalariga aylantirish.
3. Muhandislik kommunikatsiyalarini yashirin integratsiya qilish.
4. Tarixiy fasad va bezaklarni restavratsiya qilish.
5. Interyerda milliy uslub elementlaridan foydalanish.
6. Hovli hududini rekreatsion makon sifatida tashkil etish.

Mehmonxona funksiyasini joylashtirishda tarixiy konstruksiyalarga zarar yetkazuvchi agressiv rekonstruksiya usullaridan voz kechish zarur. Zamonaviy materiallar tarixiy muhit bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilishi kerak.Shuningdek, mehmonxona loyihalashda quyidagi funksional zonalar tashkil etilishi mumkin:mehmon xonalari;kutubxona va o'quv zonalari;milliy restoran yoki choyxona;turistik axborot markazi;ichki hovlida dam olish hududlari.Bu yondashuv tarixiy obidaning iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bir qatorda uning tarixiy funksional ruhiyatini ham saqlab qolishga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba va uning ahamiyati Turkiya, Marokash, Misr, Ispaniya va Italiya kabi davlatlarda tarixiy obyektlarni mehmonxona sifatida qayta foydalanish bo'yicha katta tajriba mavjud.Masalan: Istanbuldagi Usmoniylar davri madrasalari butik mehmonxonalarga aylantirilgan; Marokashdagi tarixiy riadlar turistik mehmon uylari sifatida faoliyat yuritmoqda; Ispaniyadagi tarixiy monastirlar "Parador" mehmonxona tizimiga integratsiya qilingan. Bu tajribalar tarixiy muhitni saqlagan holda zamonaviy xizmat ko'rsatish tizimini rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi. Xalqaro tajribada tarixiy obyektlarni moslashtirishda "minimal intervention" tamoyili keng qo'llaniladi. Ushbu tamoyil tarixiy konstruksiyalarga minimal darajada aralashishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, zamonaviy qo'shimchalar tarixiy qismdan vizual jihatdan ajralib turishi, biroq umumiy kompozitsiyani buzmasligi kerak.Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlarBugungi kunda tarixiy obyektlarni restavratsiya qilishda raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Xususan:3D skanerlash;BIM texnologiyalari;raqamli modellashtirish;energiya samarador tizimlari;yashirin ventilyatsiya va yoritish tizimlari.Bu texnologiyalar tarixiy obyektlarni ilmiy asosda o'rganish va ularni xavfsiz rekonstruksiya qilish imkonini beradi.BIM texnologiyalari yordamida tarixiy binolarning raqamli modeli yaratiladi. Bu esa konstruktiv holatni tahlil qilish, restavratsiya jarayonini boshqarish va ekspluatatsiya xarajatlarini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.Shuningdek, energiya samarador tizimlari tarixiy muhitni buzmagan holda zamonaviy qulaylik yaratishga xizmat qiladi. Masalan, yashirin konditsioner tizimlari, LED yoritish va tabiiy shamollatish tizimlari tarixiy obyektlarda keng qo'llanilishi mumkin.Buxoro tarixiy markazini rivojlantirish istiqbollariBuxoro tarixiy markazi O'zbekiston turizm salohiyatining asosiy markazlaridan biri hisoblanadi. Tarixiy obyektlarni mehmonxona va turistik xizmat obyektlariga aylantirish shahar iqtisodiyotini rivojlantirishga xizmat qiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tarixiy markazni rivojlantirishda quyidagi masalalar muhim hisoblanadi:tarixiy muhitni saqlash;piyodalar infratuzilmasini yaxshilash;ekologik transport tizimini rivojlantirish;mahalliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash;milliy dizayn va interyer madaniyatini rivojlantirish.Tarixiy yodgorliklarni zamonaviy turizm tizimiga integratsiya qilish orqali Buxoro xalqaro turizm markaziga aylanish imkoniyatiga ega.

Xulosa

Buxoro tarixiy me'moriy merosi O'zbekiston va jahon madaniyatining muhim qismi hisoblanadi. Tarixiy yodgorliklarni zamonaviy maqsadlarda foydalanishga moslashtirish tarixiy muhitni saqlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi. G'oziyon madrasasini mehmonxona funksiyasiga moslashtirish tarixiy obidalarni adaptiv foydalanishning istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Ushbu jarayonda ilmiy restavratsiya, xalqaro standartlar va milliy me'moriy an'analarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tarixiy obyektlarni qayta funksional foydalanish Buxoro turizm salohiyatini oshirish, tarixiy markazning iqtisodiy faolligini rivojlantirish hamda madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov M.Q. O'rta Osiyo me'morchilik tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
2. Pugachenkova G.A., Rempel L.I. Выдающиеся памятники архитектуры Узбекистана. – Tashkent, 1958.
3. Nilsen V.A. Архитектура Бухары. – Москва, 1966.
4. Zohidov P.Sh. Me'mor olami. – Toshkent, 1996.
5. Bartold V.V. Turkiston mo'g'ullar bosqini davrida. – Toshkent, 1963.
6. Masson M.E. Среднеазиатская архитектура. – Москва, 1974.
7. UNESCO World Heritage Centre. Historic Centre of Bukhara.
8. ICOMOS Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, 1987.
9. Yunusov Sh. Buxoro an'anaviy turar-joy arxitekturasi. – Toshkent, 2008.
10. Fayzullaeva N.N. Buxoro tarixiy uy-joylarining me'moriy xususiyatlari. – Toshkent, 2019.
11. Babaeva M. Tarixiy shaharlar urbanistikasi. – Samarqand, 2017.
12. Rasulov A. O'zbekiston tarixiy obidalarini restavratsiya qilish usullari. – Toshkent, 2020.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.